Arthapanchakam

અર્થપઞ્ચકમ્

Document Information

Text title : Arthapanchakam

File name : arthapanchakam.itx

Category : raama, panchaka

Location : doc_raama

Proofread by : Mrityunjay Rajkumar Pandey

Description/comments : Hanumatsanhita Hanumad-AgastyasaMvAde

Latest update : June 9, 2024

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

June 9, 2024

sanskritdocuments.org

અર્થપઞ્ચકમ્

શ્રીઅગસ્ત્ય ઉવાચ -
કથં શ્રીરામે સમ્પ્રીતિર્જાયતે પવનાત્મજ ।
ગૃહદારકુટુમ્બેષુ! વૈરાગ્યઞ્ચ કથં ભવેત્ ॥ ૧॥
અર્થ - શ્રીઅગસ્ત્યજી બોલે, હે પવનાત્મજ! ભગવાન્ શ્રીરામમેં સમ્યક્ પ્રીતિ કિસ પ્રકાર ઉત્પન્ન હો ઔર ગૃહ, પત્ની તથા પરિવારસે વૈરાગ્ય કૈસે હો? યહ આપ અનુગ્રહ કરકે મુઝે બતાઐઁ ।

શ્રીહનુમાન્ ઉવાચ -
કુમ્ભોદ્ભવપરશ્રેયઃ શ્રૃણુષ્વ તે વદામ્યહમ્ ।
ગોપનીયં ગોપનીયં ગોપનીયઞ્ચ સર્વદા ॥ ૨॥
અર્થ - શ્રીહનુમાનજી બોલે હે કુમ્ભોદ્ભવ અગસ્ત્ય ! સુનિયે મૈં આપકો પરમ કલ્યાણકારક તત્ત્વકા ઉપદેશ કરતા હૂઁ । યહ તત્ત્વ સર્વકાલમેં ગોપનીય હૈ, ગોપનીય હૈ, ગોપનીય હૈ ।

જ્ઞેય -
જ્ઞેયં પ્રાપ્યસ્ય રામસ્ય રૂપં પ્રાપ્તુસ્તથૈવ ચ ।
પ્રાપ્ત્યુપાયં ફલઞ્ચૈવ તથા પ્રાપ્તિવિરોધિ ચ ।
અર્થપઞ્ચકમેતત્તુ સઙ્ક્ષેપેણ વદામિ તે ॥ ૩॥
અર્થ - પ્રાપ્ય (પ્રાપ્ત કરને યોગ્ય)શ્રીરામચન્દ્રજીકે સ્વરૂપકો, પ્રાપ્તા (પ્રાપ્તિ કરને વાલા)જીવાત્માકે સ્વરૂપકો તથા શ્રીરામચન્દ્રજીકી પ્રાપ્તિકે ઉપાય, ફલ એવં પ્રાપ્તિકે વિરોધી ઇન પાઁચ તત્ત્વોઙ્કો જાનના ચાહિએ । મૈં તુમસે ઇન્હીં પાઁચ અર્થોઙ્કો સઙ્ક્ષેપમેં કહતા હૂઁ ।

પ્રાપ્ય -
દિવ્યાનન્તગુણઃ શ્રીમાન્ દિવ્યમઙ્ગલવિગ્રહઃ ।
ષડ્ગુણૈશ્વર્યસમ્પન્નો મનોવાચામગોચરઃ ॥ ૪॥
અર્થ - અસીમ કરુણા વરુણાલય શ્રીરામચન્દ્રજી અપ્રાકૃત અનન્ત (અપરિમિત)ગુણ વાલે હૈં । શ્રીજીકે સાથ નિત્ય સમ્બન્ધ રખને વાલે હૈં । દિવ્યમઙ્ગલ વિગ્રહકો ધારણ કરને વાલે હૈં । ષડ્ગુણ ઔર ઐશ્વર્યસે સમ્પન્ન હૈં । મન, વાણીકે અવિષય હૈં ।

વેદવેદ્યઃ સર્વસાક્ષી સર્વોપાસ્યઃ સ્વતન્ત્રકઃ ।

નિત્યાનાં નિજભક્તાનાં ભોગ્યભૂતઃ શ્રિયઃ પતિઃ ॥ ૫॥
અર્થ - ભગવાન્ શ્રીરામચન્દ્રજી વેદોંકે દ્વારા જ્ઞેય હૈં, સભીકે સાક્ષી હૈં । સભીકે ઉપાસ્ય તથા સ્વતન્ત્ર હૈં । વે પરામ્બા શ્રીસીતાજીકે પતિ હૈં । નિત્ય તથા સભી નિજ ભક્તોંકે ભોગ્ય હૈં ।

બ્રહ્મવિષ્ણુમહેશાનાં કારણં સર્વવ્યાપકઃ ।
મૂલં ત્વહ્યવતારાણાં ધર્મસંસ્થાપકઃ પરઃ ॥ ૬॥
અર્થ - પરબ્રહ્મ શ્રીરામ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ઔર મહેશકે કારણ ઔર સર્વવ્યાપક હૈં, સભી અવતારોંકે મૂલ ધર્મસંસ્થાપક તથા પર હૈં ।

દ્વિભુજશ્ચાપભૃચ્ચૈવ ભક્તાભીષ્ટપ્રપૂરકઃ ।
વૈદેહીવલ્લભોર્નિત્યં કૈશોરે વયસિ સ્થિતઃ ।
એવં ભૂતશ્ચ જ્ઞાતવ્યો રામો રાજીવલોચનઃ ॥ ૭॥
અર્થ - દો ભુજાઓં વાલે ધનુર્ધર શ્રીરામ ભક્તોંકે અભીષ્ટકી પૂર્તિ કરને વાલે હૈં । વે વિદેહતનયાકે પ્રિય તથા સદા કિશોરાવસ્થામેં રહને વાલે હૈં । ઇસ પ્રકાર રક્ત કમલકે સમાન નેત્રોં વાલે શ્રીરામકો જાનના ચાહિએ ।

પ્રાપ્તા -
સ્થૂલસૂક્ષ્મકારણતો ભિન્નં કોષાચ્ચ પઞ્ચકાત્ ।
જાગ્રત્સ્વપ્નાદ્યવસ્થાનાં સાક્ષિભૂતં તુ સર્વદા ॥ ૮॥
અર્થ - જીવકા સ્વરૂપ સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ ઔર કારણ ઇન શરીરત્રય તથા પચઞ્કોશોંસે ભિન્ન હૈ । યહ જાગ્રત તથા સ્વપ્નાદિ અવસ્થાઓંકા સાક્ષી તથા સર્વદા વિદ્યમાન રહને વાલા હૈ ।

ચિદાનન્દમયં નિત્યં દિવ્યવિગ્રહસંયુતમ્ ।
અખણ્ડૈકરસઞ્ચૈવ કૈશોરે વયસિસ્થિતમ્ ॥ ૯॥
દ્વિભુજં સત્ત્વસમ્પન્નમીશસેવાપ્રયોજનમ્ ।
પ્રભોર્નિયામ્યં શેષત્વં જ્ઞાતવ્યં સ્વસ્વરૂપકમ્ ॥ ૧૦॥
અર્થ - જીવાત્મસ્વરૂપ ચિદાનન્દમય, નિત્ય, પ્રભુ કા નિયામ્ય તથા શેષ હૈ । યહ શુદ્ધ સત્ત્વમય, કિશોરાવસ્થા મેં સ્થિત, અખણ્ડૈકરસ દો ભુજાઓં વાલે દિવ્ય શરીર સે યુક્ત હૈ । ઈશ્વર કી સેવા કરના ઇસકા પ્રયોજન હૈ, ઇસ પ્રકાર અપને સ્વરૂપકો જાનના ચાહિએ ।

પ્રાપ્તિ કે ઉપાય -
સર્વભૂતદયાચૈવ સર્વત્ર સમદર્શનમ્ ।
અન્યત્રાનિન્દનં ચૈવ સ્વેશે સ્નેહાધિકં તથા ॥ ૧૧॥
ગુરાવીશ્વરબુદ્ધિશ્ચ તદાજ્ઞાપરિપાલનમ્ ।
સ્વેશસ્ય તજ્જનાનાઞ્ચ સેવનં માયયા વિના ॥ ૧૨॥
પ્રભોઃ કૃપાવલમ્બિત્વં ભોક્તવ્યં તત્સમર્પિતમ્ ।

સચ્છાસ્ત્રેષુ ચ વિશ્વાસઃ પ્રાસ્ત્યુપાયમિહોચ્યતે ॥ ૧૩॥
અર્થ - સભી પ્રાણિયોં કે પ્રતિ દયા કરના, સભી મેં સમદર્શન કરના, કિસી કી નિન્દા ન કરના, અપને ઇષ્ટ મેં અધિક સ્નેહ કરના, ગુરુ મેં ઈશ્વરબુદ્ધિ રખના, ઉનકી આજ્ઞા કા સમ્યક્ પ્રકાર સે પાલન કરના, અપને આરાધ્ય ઔર ઉનકે ભક્તોં કી કપટ કે બિના સેવા કરના, પ્રભુ કી કૃપા કા આશ્રય લેના, ભગવત્સમર્પિત પદાર્થોં કા સેવન કરના, યે ઇસ ગ્રન્થ મેં પ્રાપ્તિ કે ઉપાય કહે જાતે હૈં ।

ફલ -
પ્રારબ્ધં પરિભુજ્યાથ ભિત્વા સૂર્યાદિ મણ્ડલમ્ ।
પ્રકૃતેર્મણ્ડલં ત્યક્ત્વા સ્નાત્વા તુ વિરજામ્ભસા ॥ ૧૪॥

સવાસનં દેહદ્વયં વિસૃજ્ય વિરજો ભવત્ ।
અતિવેગેન તાં તીર્ત્વા પ્રાપ્ય સાકેતકં તથા ॥ ૧૫॥
પ્રવિશ્ય રાજમાર્ગેણ સપ્તાવરણસંયુતમ્ ।
નાનારત્નમયં દિવ્યં શ્રીરામભવનં શુભમ્ ॥ ૧૬॥
તત્ર શ્રી ભરતાદ્યૈશ્ચ સેવ્યમાનં સદા પ્રભુમ્ ।
વિરાજમાનં વૈદેહ્યા રત્નસિંહાસને શુભે ॥ ૧૭॥
સ્વભાવનયા શ્રીરામં પ્રાપ્ય સર્વસુખપ્રદમ્ ।
પરાનન્દમયો ભૂત્વાવસ્થાનં ફલમુચ્યતે ॥ ૧૮॥
અર્થ - જીવાત્મા સ્વકૃતભક્તિ (રામાકારવૃત્તિ)સે અપને આરાધ્ય પ્રભુ કા સાક્ષાત્કાર કરકે, પ્રારબ્ધ કર્મ કો ભોગકર, દેહત્યાગકર, સૂર્યાદિમણ્ડલોં કા ભેદન કરકે, પ્રકૃતિ કી સીમા કા ત્યાગ કરકે, વિરજા નદી કે જલ સે સ્નાન કરકે, વહાઁ વાસના કે સહિત કારણ શરીર ઔર સૂક્ષ્મ શરીર કો છોડ઼કર, નિર્મલ હોકર, અતિવેગ સે વિરજા કો પારકર, અપ્રાકૃત દિવ્ય સાકેત ધામ કો પ્રાપ્ત કરકે, રાજમાર્ગ કે દ્વારા સપ્ત આવરણોં સે યુક્ત, નાનારત્નોં સે નિર્મિત, અલૌકિક ઔર શુભ જગન્નિયન્તા પ્રભુ કે ભવન મેં પ્રવેશ કરકે, વહાઁ શ્રીભરતાદિ કે દ્વારા સદા સેવિત, શુભરત્નસિંહાસન મેં વૈદેહી કે સાથ વિરાજમાન, સભી કો સુખ પ્રદાન કરને વાલે કરુણામૂર્તિ શ્રીરામચન્દ્ર કો પ્રાપ્ત કરકે, અત્યન્ત આનન્દમય હોકર રહના ફલ કહા જાતા હૈ ।

પ્રાપ્તિ કે વિરોધી -
અનાત્મન્યાત્મબુદ્ધિસ્તુસ્વાત્મશેષિત્વભાવના ।
ભગવદ્દાસ્યવૈમુખ્યં તદાજ્ઞોલ્લઙ્ઘનં તથા ॥ ૧૯॥
બ્રહ્મેશેન્દ્રાદિદેવાનામર્ચનં વન્દનાદિકમ્ ।
અસચ્છાસ્ત્રાભિલાષશ્ચસચ્છાસ્ત્રસ્યાવમાનનમ્ ॥ ૨૦॥
મર્ત્યસામાન્યભાવેન ગુર્વાદૌ નાતિગૌરવમ્ ।
સ્વાતન્ત્ર્યં ચાપ્યહઙ્કારો મમકારસ્તથૈવ ચ ॥ ૨૧॥
દ્વાદશીવિમુખત્વં ચ હ્યકૃત્યકરણં તથા ।

જ્ઞેયં વિરોધિરૂપં તુ સ્વસ્વરૂપસ્ય સર્વદા ॥ ૨૨॥
અર્થ - અનાત્મા મેં આત્મબુદ્ધિ કરના, અપને કો શેષી સમઝના, શ્રીભગવાન્ કે પ્રતિ દાસભાવ સે વિમુખ રહના, શ્રીભગવાન્ કી આજ્ઞા કા ઉલ્લઙ્ઘન કરના, બ્રહ્મા-શિવ તથા ઇન્દ્રાદિ દેવતાઓં કી અર્ચના ઔર વન્દનાદિ કરના, અસત્ શાસ્ત્રોં કી અભિલાષા કરના, સત્ શાસ્ત્રોં કી અવહેલના કરના, સામાન્ય મનુષ્યભાવ કરકે શ્રીગુરુ આદિ મેં અતિ ગૌરવ ન કરના, અપની સ્વતન્ત્રતા, અહન્તા-મમતા, એકાદશી-ઉપવાસ સે વિમુખ રહના તથા શાસ્ત્ર નિષિદ્ધ કર્મોં કો કરના યે સભી સર્વકાલ મેં અપને અન્તર્યામી બ્રહ્મસ્વરૂપકી પ્રાપ્તિ કે વિરોધી હૈં । ઇન સબકો જાનના ચાહિએ ।

એવં તત્ત્વપરિજ્ઞાનાદાચાર્યાનુગ્રહેણ હિ ।
તત્ક્ષણાજ્જાનકીનાથે પ્રીતિર્નિત્યાભિજાયતે ॥ ૨૩॥
અર્થ - ઇસ પ્રકાર મહાન્ આચાર્ય કે અનુગ્રહ સે ઉક્ત પ્રાપ્ય આદિ પાઁચોં તત્ત્વોં કા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરને સે ઉસી ક્ષણ શ્રીજાનકીનાથ મેં નિત્ય પ્રીતિ હો જાતી હૈ ।

- ઇતિ શ્રી હનુમત્સંહિતાયાં હનુમદગસ્ત્યસંવાદે ષષ્ઠોધ્યાયાન્તર્ગતે અર્થપઞ્ચકે શ્રીમજ્જનકનન્દિની રઘુનન્દનાર્પણમસ્તુ ॥ ૬॥

Proofread by Mrityunjay Rajkumar Pandey

Arthapanchakam

pdf was typeset on June 9, 2024

Please send corrections to *sanskrit@cheerful.com*